**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 323 (5)

Алмугхід Іслам Мохаммад Махмуд

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пр. Гагаріна 72, Дніпро, Україна, 49000

E-mail: avtandil@i.ua

Received 18 May 2018; revised 19 June 2018; accepted 26 July 2018

doi: 10.15421/341903

**АГЕНТИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН: СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ТА СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНИХ ВИМОГ**

Анотація.

Розглядаються агенти демократичних змін як суб'єкти політичного процесу, та громадські актори, які виступають з позицій демократичних перетворень, ухвалення конкретних нормативних змін тощо. Вивчаються напрямки обговорення теми агентів демократичних змін на науковому рівні, що визначає можливості підвищення темпів демократизації країн що розвиваються, та, країн, які частково пройшли шлях демократизації. Розкриваються проактивна позиція молоді як агента демократичних змін на прикладі беруть активну участь молодих людей у суспільних рухах. Встановлюються особливості участі громадських активістів у політичному процесі. Обговорюється значення ангажованості політичними інтересами та процесами не лише соціально-демографічних груп, але й конкретних осіб. Вивчається інституційне середовище країн, що розвиваються, агенти демократичних змін розглядається у широкому сенсі. Досліджується участь жінок як агентів змін у процесах демократизації у зв'язку з особливостями поведінки політичної еліти та перебирання нею політичної відповідальності.

Ключові слова: агенти змін, демократичні трансформації, громадські актори, громадянське суспільство, політичні інститути, політичне представництво.

Islam Mohammad Mahamoud Almugheed

Oles Honchar Dnipro National University

Gagarina ave., 72, Dnipro, Ukraine, 49000

E-mail: avtandil@i.ua

**Agents of democratic change: social environment and the specifics
of political requirements**

Abstract.

Agents of democratic change as subjects of the political process and public actors, who stand for democratic transformation, adoption of specific regulatory changes, etc are considered. The study focuses on the topic of the agents of democratic change at the scientific level, which determines the possibility of increasing the pace of democratization of developing countries and countries that have partially gone through the path of democratization. The proactive position of youth as an agent of democratic change is revealed, for example, by the active participation of young people in social movements. The peculiarities of participation of public activists in the political process are determined. The importance of engagement with political interests and processes of not only socio-demographic groups, but also concrete individuals is discussed. Studied the institutional environment of developing countries, agents of democratic change are considered in a broad sense. Investigated the participation of women as agents of change in the processes of democratization in

connection with the peculiarities of the behavior of the political elite and the transfer of political responsibility to it.

Agents of democratic change as subjects of the political process and public actors, who stand for democratic transformation, adoption of specific regulatory changes, etc are considered. The study focuses on the topic of the agents of democratic change at the scientific level, which determines the possibility of increasing the pace of democratization of developing countries and countries that have partially gone through the path of democratization. The proactive position of youth as an agent of democratic change is revealed, for example, by the active participation of young people in social movements. The peculiarities of participation of public activists in the political process are determined. The importance of engagement with political interests and processes of not only socio-demographic groups, but also concrete individuals is discussed. Studied the institutional environment of developing countries, agents of democratic change are considered in a broad sense. Investigated the participation of women as agents of change in the processes of democratization in connection with the peculiarities of the behavior of the political elite and the transfer of political responsibility to it.

Key words: agents of change, democratic transformations, public actors, civil society, political institutions, political representation.

Алмухид Ислам Мохаммад Махмуд

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Пр. Гагарина 72, Днепро, Украина, 49000

E-mail: avtandil@i.ua

**Агенти демократических преобразований:
социальная среда и специфика политических требований**

Аннотация.

Рассматриваются агенты демократических преобразований как субъекты политического процесса, и общественные акторы, выступающие с позиций демократических изменений, принятия конкретных нормативных изменений и тому подобное. Изучаются направления обсуждения темы агентов демократических изменений на научном уровне, определяются возможности повышения темпов демократизации развивающихся стран и стран, которые частично прошли путь демократизации. Раскрывается проактивная позиция молодежи как агента демократических преобразований на примере активного участия молодых людей в общественных движениях. Устанавливаются особенности участия общественных активистов в политическом процессе. Обсуждается значение ангажированности политическими интересами и процессами не только социально-демографических групп, но и конкретных лиц. Изучается институциональная среда развивающихся стран, агенты демократических преобразований рассматриваются в широком смысле. Исследуется участие женщин как агентов изменений в процессах демократизации в связи с особенностями поведения политической элиты и переборки ею политической ответственности.

Ключевые слова: агенты изменений, демократические трансформации, общественные акторы, гражданское общество, политические институты, политическое представительство.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Можливість інтенсифікації демократичних політичних перетворень в сучасних умовах забезпечується підвищенням рівня політичної участі, інклюзивності системи політичного представництва, консолідації суспільства на основі демократичного демократичних цінностей. Згідно з сучасними уявленнями, якість демократії зумовлена, перш за все, підвищенням спроможності демократичних інститутів, проактивною позицією

зовнішнього середовища політичної системи. Агенти демократичних змін – це суб'єкти політичного процесу, громадські актори, які виступають з позицій демократичних перетворень, прийняття конкретних нормативних змін тощо. Актуальність вивчення суб'єктів політики, ангажованих демократичними змінами, посилюється поширеністю у світі так званих «формальних демократій», які мають лише зовнішні ознаки демократичного політичного режиму. Перспективи подальших

демократичних перетворень вимагають уваги до тих учасників політичної діяльності, які здатні висувати вимоги до підвищення стандартів політичної влади, дієвості політичного представництва, реалізації прав людини. У зв'язку з цим, постає необхідність розкриття механізмів просування демократичних ініціатив, відстоювання демократичних вимог в умовах наявної трансформаційної інституційної структури. Здатність до ідентифікації агентів демократичних політичних змін у сучасних політологічних дисциплінах пов'язана з дисциплінарною спрямуванням досліджень специфіки розвитку національних шкіл політичної науки, ситуації із зміною політичної ситуації у конкретних країнах. Проблемою даної статті є оцінка стану вивчення політичних змін та їх конкретних формальних і неформальних суб'єктів. Основною є відповідь на питання щодо напрямків обговорення теми агентів демократичних змін на науковому рівні, що визначає можливості підвищення темпів демократизації країн що розвиваються, та, країн, які частково пройшли шлях демократизації.

Аналіз публікацій. Проблема ідентифікації рушійних сил та суб'єктів просування демократичних політичних змін привертає увагу багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, К. Буш вивчає роль молоді в політичних змінах України [1], В. Д'яченко розглядає сучасні зміни і тенденції функціонування політико-адміністративного управління в Україні [2], Л. Кожекіна досліджує інституціональні зміни в політичній системі пострадянського суспільства України як чинник ресоціалізації «середнього» покоління [3], Л. Левченко надає увагу особливостям зміни соціально-психологічних закономірностей конформації у політичній поведінці українців у період демократизації [4], О. Простова вивчає стратегії взаємозв'язків політико-ділової циклічності та процесу управління соціальними змінами [5]. Разом з тим, існує потреба розкриття специфіки соціальних вимог, які спонукають агентів змін до активізації діяльності та прояву своєї політичної позиції.

Метою статті є з'ясування статусу аген-

тів демократичних політичних змін у сучасному соціальному середовищі висування політичних вимог. Завданням статті є ідентифікація напрямків впливу агентів змін на демократичну політичну діяльність.

Основний зміст статті. Інституційні засади політичної участі в багатьох країнах сучасного світу формуються на основі представленості тих чи інших соціальних груп у політичній сфері. У країнах, що розвиваються, особливо на африканському континенті, характерним є зростання конкурентності політичного процесу внаслідок представництва груп етнічних груп та економічних груп інтересів. Покращення стану демократії вимагає більш активного включення до політичного процесу представників активних вікових груп, зокрема, молоді. Африканська громадська активістка К. Муді зауважує, що проект «Демократія покоління» була платформою для молодих лідерів для виховання ідей, зміцнення їхнього потенціалу та натхнення для створення змін у своїй громаді. У Йоганнесбурзі мав місце досвід, навички та знання з широкого кола тем, від організації громад до кампаній соціальних медіа. Активісти розглянули бар'єри для залучення молоді в політику та проаналізували можливі рішення для сприяння освітній громаді. Як наслідок, учасників надихало, що молодіжні ініціативи, спрямовані на сприяння молодіжному лідерству, були створені для молоді»[7].

Проактивна позиція молоді як агента демократичних змін полягає в тому, що молоді люди беруть активну участь у суспільних рухах, які мають конкретну мету, спрямованість на вирішення суспільних проблем. Особливо ефективними є суспільні рухи, які безпосередньо відстоюють інтереси тієї чи іншої вікової групи. Як свідчить досвід сучасної ПАР, «молодіжна позиція у акції #FeesMustFall була продемонстрована, студентським протестним рухом у відповідь на збільшення зборів у південноафриканських університетах. Проте молоді не може зупинитися на цьому, необхідно, щоб молоді люди послідовно використовували свій голос для обрання уряду за власним вибором. Громадські платформи, зокрема такі,

як «Демократія поколінь», мають вирішальне значення для використання потенціалу молодих лідерів, заохочуючи їх бути агентами змін, а також надавати їм інструменти для інкубації та прискорення ідей» [7].

Участь громадських активістів у політичному процесі також висуває питання ангажованості політичними інтересами та процесами не лише соціально-демографічних груп, але й конкретних осіб. Через власний політичний досвід сучасні громадяни надають нового значення ключовим аспектам політичного участі. Громадський діяч Ф. Пітті стверджує, що «досвід, який я здобув за останні сім років як політичний активіст, дозволив мені зрозуміти, як функціонує нинішня політична система і які її недоліки. У 2014 році я заснував «Juntos Decidimos» (Разом ми вирішуємо), щоб створити простір для обговорення та участі молодих людей у політичному житті Панами» [9].

Розвиток особистісної політичної кар'єри молодіжних політичних лідерів формує середовище відкритості та конкурентності на базовому рівні політичної системи. На цьому рівні агенти змін переходять з соціального рівня на політичний, висувають свої вимоги, намагаються вирішити суспільні проблеми, зокрема проблему корупції. Як вважає Ф. Пітті, «через мій досвід я визнав відсутність конкурентних політичних і виборчих пропозицій і нудьгу численних випадків корупції, які торкаються всіх нас. Ці питання та особисте зобов'язання, щоб політична та урядова система були кращими на благо всіх, мотивували мене балотуватися на незалежного депутата» [9].

У науковому дискурсі стосовно проблем інституалізації агентів змін надзвичайно важливим є створення достатнього інституційного середовища для мультиплікації демократичних практик. На цій основі форми розвитку демократії поширюється на життєдіяльність африканських країн. Зокрема, як свідчить приклад сучасної Нігерії, відображений південноафриканською філією «Фонда Г. Бьоля», «ідея про те, що інституційна архітектура багатопартійної демократії призведе до більш чутливих і відповідальних урядів Африки, залишається під питанням. У численних країнах

інституційна впевненість ще має утвердитися, тому вибори стають радше порожнім ритуалом. Корумпуючий вплив грошей здійснює свій вплив, як це було в інших країнах світу. І навіть там, де виборне правління стало відносно закріпленим, воно може не мати значного впливу, коли політичні партії служать засобом для глибоких етнічних розколів або для виразу амбіцій сильних особистостей» [10].

В інституційному середовищі країн, що розвиваються, агенти демократичних змін розглядається у широкому сенсі. Передусім, це традиційні демократичні інституції, зокрема такі, як партії, громадські організації, уряди та місцева влада. Зміна їх поведінки має стати основою для демократичних змін. Згідно з африканським досвідом, «у таких країнах, як Південна Африка, відсутність альтернатив для правлячої партії призводить до того, що розмежування здаються більш значимими, ніж залучення до виборів» [10].

Консолідована позиція щодо покращення стану демократії є однією з базових засад просування держави у напрямку демократичних перетворень та створення консолідованої демократії. На думку сучасних представників фондів демократичного розвитку, стимулювання появи агентів змін має здійснюватися на основі консультативної роботи, поширення інформації та забезпечення підготовки та ініціатив щодо впровадження конкретних реформ. При цьому аналітично-експертні структури самі усвідомлюють свою роль як агенти змін. До прикладу, нігерійське аналітичне видання «Перспективи» спрямоване на обговорення таких питань, як розкриття обмежень та вивчення того, як суб'єкти державної влади, політичні партії та громадянське суспільство змогли зробити кадровий склад уряду, менш залежними від майбутнього балансу сил. Хоча ці агенти змін не завжди досягали своїх заявлених цілей, вони захищали важливі демократичні здобутки, відкривали політичні можливості та ініціювали реформи, які здавалися немислимыми доти, доки вони не стали реальністю [10].

Жіночі рухи як агенти змін в усьому світі здійснюють зміну вектору зусиль політичної

влади та інститутів політичного представництва, якнайповнішої реалізації демократичних реформ. Забезпечення широкого представництва гендерно орієнтованих меншин вимагає зміни ставлення до представництва інтересів міноритарних груп з боку широкого спектру політичних сил та учасників громадянського суспільства. В аналітичних матеріалах стверджується, що «наразі участь жінок у мирному процесі (на африканському континенті – Авт.) не досягла необхідного мінімуму 30%. Жіноча адміністрація налічує лише декілька, у 10 та 20 роках. Один з учасників дискусії, доктор Мей Сабе Пью, пояснила, що політичні етнічні та урядові чиновники часто кажуть: «Якщо жінки здатні, то вони можуть брати участь». Насправді, однак, вона зазначила, що бар'єри для участі жінок не впливають з відсутності здатності у жінок до громадської діяльності, а скоріше, зі структурних бар'єрів, що накладаються на них, пов'язаних з критеріями їх участі. З метою поліпшення участі жінок, учасники дискусії наголосили на політиці, необхідній для вирішення таких проблем. Вона включає заходи, серед багатьох інших, щодо впровадження гендерної комісії та визнання можливостей жінок [8].

На прикладі діяльності агентів змін можна побачити, що проблема представництва інтересів може отримати поширення у досить короткий період часу. Алгоритм дії демократичних змін слід вважати артикуляцію проблеми, агрегування громадських акторів, орієнтованих на її вирішення, просування проблем політичних проблем на рівень владних рішень, ухвалення змін та їх легітимація у суспільстві. Як вважає К. Воллак, американський громадський діяч, представник керівництва Національного інституту демократії, «значна участь жінок у політиці впливає як на низку розглянутих питань політики, так і на типи запропонованих рішень. Дослідження показують, що гендер законодавця має чіткий вплив на пріоритети політики, внаслідок чого важливо, щоб жінки були присутніми в політиці, щоб представляти занепокоєння жінок та інших маргінальних громадян і допомогати підвищити швидкість реалізації політи-

ки та управління» [11].

Політичний зміст роботи агентів змін щодо демократизації полягає не лише у впливі на прийняття рішень, а й в участі у процесах інституалізації та діяльності конкретних політичних інститутів. Участь агентів змін у процесах демократизації забезпечується їх увагою до особливості поведінки політичної еліти та перебирання на себе політичної відповідальності. К. Воллак також вважає, що «оскільки більше жінок займають керівні посади в своїх політичних партіях, ці сторони, як правило, надають пріоритети питанням, які впливають на здоров'я, освіту та інші питання якості життя. Існують вагомі докази того, що, оскільки більше жінок обираються на посаду, також виникає наслідки у розробці політики, що відображає пріоритети сімей, жінок, етнічних та расових меншин. законодавчих органів, політичних партій та життя громадян» [11].

Зміна конкретних політичних інститутів, зокрема політичних партій, є одним з провідних каналів демократизації політичного спектру. Також зміна функціонування політичних інститутів змінює й підходи до тлумачення режимних характеристик у конкретних країнах. Зміна вектора внутрішньопартійної демократії дає змогу політичним силам забезпечити інклюзивність та більш повне представництво населення на політичному рівні. Згідно з К. Воллаком, «прозорість політичних та законодавчих процесів має вирішальне значення для поліпшення становища жінок у політичному та громадянському суспільстві. Відсутність відкритості у політичному прийнятті рішень та недемократичні внутрішні процеси є складним завданням для всіх новоприбулих, особливо для жінок. Крім того, складні ієрархії політичних партій і законодавчих органів є бар'єром для багатьох жінок, які вступають до політики на місцевому рівні і прагнуть піднятися до інших рівнів керівництва. Більше того, повинна бути готовність громадян приймати нові ідеї щодо гендерних ролей у суспільстві» [11].

Політична мобільність жінок як агентів змін здатна змінити політичний ландшафт не

лише у розвинених країнах. Перетворення жінок на реальних політичних лідерів, на вагому частину еліти, сприяє якісному зростанню політичного класу. На цьому прикладі можна побачити, що кількісне зростання впливових агентів змін здатне забезпечити трансформацію системи в цілому. На думку К. Воллака, «існує багато країн, які перешкоджають жінкам безпосередньо конкурувати з чоловіками або вважають, що догляд за дітьми та ведення домашнього господарства є винятковим доменом жінок. Таким чином, у всьому світі є загальноприйнятим, що жінки-активісти підтримують демократичні заходи на низовому рівні, але поки що не бачать жінок на керівних посадах, тим самим створюючи відсутність жінок, від яких братимуть участь вищі рівні політичного керівництва» [11].

Поширення скільки кількості агентів змін як на низовому рівні політики, так і у політичному істеблішменті, забезпечує масштабність незворотних змін на тривалу перспективу. Як вважає багаторічний президент американського Національного інституту демократії, «необхідно докласти зусиль для посилення обізнаності про гендерну нерівність та шляхи, якими стереотипні гендерні ролі створюють як формальні, так і неформальні бар'єри. Підтримка політичних лідерів-чоловіків також є ключовим компонентом у створенні політичного клімату, який заохочує політичну участь жінок» [11].

Таким чином, вплив агентів змін на процесі демократизації полягає у мультиплікації демократичних практик, інституалізації процесів, що сприяють інклюзивності та прозорості, визначають появу соціальних ліфтів та надають можливість консолідації для тієї частини суспільства, яка зацікавлена у політичних трансформаціях.

Висновки. Отже основними напрямками обговорення проблем агентів демократичних змін у сучасній політичній науці є інституційна структура громадянського суспільства, ефективність політичної участі. Рушійними силами демократизації виступають неурядові організації, дисидентські групи, незалежна преса, діячі культури і мистецтв, релігійні та

етнічні спільноти.

Агенти змін у сучасному демократичному суспільстві перебувають у межах інституційної структури та формують середовище політичного активізму. У багатьох дослідженнях застосовується порівняльний метод для аналізу стану та специфіки агентів демократичних змін у сталих демократіях і трансформаційних суспільствах. На сучасному етапі відмінність між розвиненими демократичними суспільствами і тими країнами, які розбудовують демократію полягають в тому, що агенти змін мають різні цілі і завдання і напрями спрямування зусиль. Якщо у сталих демократіях агенти змін спрямовують зусилля на подальшу консолідацію демократичних практик, забезпечують вихід демократії на новий рівень, то у період транзиту у поставторитарних суспільствах агенти змін змушені працювати над встановленням базових засад демократичного вибору, політичного плюралізму та альтернатив у процесах формування влади тощо.

Вивчаючи різноманіття агентів демократичних змін в умовах демократичних трансформацій, слід звертати увагу на інституційні форми, які переважають у політичній активності. Формування самодостатнього та саморганізованого політичного лідерства на низовому рівні є однією з важливих передумов представництва суспільних і групових інтересів, формування політичної конкуренції тощо. Дієздатне політичне лідерство є основою для просування політичних альтернатив на елітарний рівень політичного врядування у країнах, які нещодавно стали на шлях демократичних перетворень. Наявність самодостатніх лідерів думки та громадських діячів, здатних висувати політичні ініціативи та формувати підґрунтя для демократичного громадянського суспільства, є основою для встановлення стійких та самовідновлюваних демократичних практик. В умовах сучасної України, незважаючи на тривалий шлях демократичних трансформацій, наявність агентів змін має обмежений характер, головним чином через формальне функціонування демократичних процедур та відсутність масштабної демократичної дис-

кусії у міжвиборний період. У цій ситуації, як тів артикуляції політичних змін, спрямованих подальша перспектива розробки даної теми, на демократизацією конкретного суспільства. необхідним є визначення потенційних суб'єк-

Бібліографічні посилання

1. Буш К. А. Роль молоді в політичних змінах України. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. 2013. Т. 18, Вип. 2(2). С. 173–177.
2. Д'яченко В. В. Сучасні зміни і тенденції функціонування політико-адміністративного управління в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 24–31.
3. Кожекіна Л.Ю. Інституціональні зміни в політичній системі пострадянського суспільства України як чинник ресоціалізації «середнього» покоління. *Український соціум*. 2013. № 1. С. 63–74.
4. Левченко Л.О. Особливості зміни соціально-психологічних закономірностей конформації у політичній поведінці українців у період демократизації. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія*. 2011. Т. 155, Вип. 143. С. 92–98.
5. Простова О. І. Стратегії взаємозв'язків політико-ділової циклічності та процесу управління соціальними змінами (II) *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія*. 2011. Т. 162, Вип. 150. С. 40 – 46.
6. Радзик Р. Польща і Україна. Культурна обумовленість економічних і політичних змін. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Вип. 3. С. 89–99.
7. Moodley C. Agents of Change in South Africa /C.Moodley. Retrived from: <https://www.democracyspeaks.org/blog/agents-change-south-africa>
8. Peace process and democracy: women as agents of change. Retrived from: <https://www.agipp.org/en/news/peace-process-and-democracy-women-agents-change>
9. Pitti F. New Generation of Young Candidates Take the Stage Ahead of Panama's 2019 Elections /F. Pitti. Retrived from: <https://www.democracyspeaks.org/blog/new-generation-young-candidates-take-stage-ahead-panama-s-2019-elections>
10. The Quest for Political Accountability: Change Agents, Openings and Dead Ends //Perspectives #01/2018: Retrived from: <https://za.boell.org/2018/05/17/perspectives-012018-quest-political-accountability-change-agents-openings-and-dead-ends>
11. Wollack K. Women as Agents of Change: Advancing the Role of Women in Politics and Civil Society /K.Wollack. Retrived from: https://www.ndi.org/sites/default/files/Women_As_Change_Agents_Testimony_090610_0.pdf

References

1. Bush K. A. Rol molodi v politychnykh zminakh Ukrainy [The Role of Youth in Political Change of Ukraine] *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Sotsiologhiia i politychni nauky*. 2013. T. 18, Vyp. 2(2). S. 173–177.
2. Diachenko V.V. Suchasni zminy i tendentsii funktsionuvannia polityko-administratyvnoho upravlinnia v Ukraini [Modern changes and trends of the functioning of political and administrative management in Ukraine] *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2013. Vyp. 1. S. 24–31.
3. Kozhekina L. Yu. Instytutstionalni zminy v politychnii systemi postradianskoho suspilstva Ukrainy yak chynnyk resotsializatsii «serednoho» pokolinnia [Institutional changes in the political system of the post-Soviet society of Ukraine as a factor in the re-socialization of the «middle» generation] *Ukrainskyi sotsium*. 2013. № 1. S. 63–74.
4. Levchenko L.O. Osoblyvosti zminy sotsialno-psykhologichnykh zakonornostei konformatsii u politychnii povedintsi ukrainsiv u period demokratyzatsii [Features of the Changes in the Socio-Psychological Patterns of the Conformation in the Political Behavior of Ukrainians in the Period of Democratization] *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser.: Politologhiia*. 2011. T. 155, Vyp. 143. S. 92–98.
5. Prostova O. I. Stratehii vzaiemozviazkiv polityko-dilovoi tsyklichnosti ta protsesu upravlinnia

sotsialnymy zminamy (II) [Strategies of interconnections of political and business cyclicalities and the process of management of social changes (II)] Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser. : Politolohiia. 2011. T. 162, Vyp. 150. S. 40 – 46.

6. Radzyk R. Polshcha i Ukraina. Kulturna obumovlenist ekonomichnykh i politychnykh zmin Poland and Ukraine. [Cultural conditionality of economic and political changes] Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiolohiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment. 2010. Vyp. 3. S. 89–99.

7. Moodley C. Agents of Change in South Africa /C.Moodley. Retrived from: <https://www.democracyspeaks.org/blog/agents-change-south-africa>

8. Peace process and democracy: women as agents of change. Retrived from: <https://www.agipp.org/en/news/peace-process-and-democracy-women-agents-change>

9. Pitti F. New Generation of Young Candidates Take the Stage Ahead of Panamas 2019 Elections. Retrived from: <https://www.democracyspeaks.org/blog/new-generation-young-candidates-take-stage-ahead-panamas-2019-elections>

10. The Quest for Political Accountability: Change Agents, Openings and Dead Ends. Perspectives #01/2018. Retrived from: <https://za.boell.org/2018/05/17/perspectives-012018-quest-political-accountability-change-agents-openings-and-dead-ends>

11. Wollack K. Women as Agents of Change: Advancing the Role of Women in Politics and Civil Society /K.Wollack. Retrived from: https://www.ndi.org/sites/default/files/Women_As_Change_Agents_Testimony_090610_0.pdf